

Pařížská úmluva se snaží zachovat dědictví celého lidstva

Jan Plesník

*A people's relationship to their heritage
is the same as the relationship of a child to its mother.*

John Henrik Clarke: Say Brother (1985)

V polovině 60. let 20. století, v době globálního hospodářského vzestupu, ožily některé vlády i nadnárodní organizace myšlenku zakotvit účinnou péči o přírodní a kulturní památky, jejichž význam jednoznačně přesahuje hranice jednotlivých států či kontinentů, nikoli jen do deklarací nebo závěrů odborných konferencí, ale

do mezinárodního práva. Připravovaná úmluva měla potvrdit, že se lidská civilizace a příroda přímými a zpětnými vazbami vzájemně často existenčně ovlivňují, a je tedy nezbytná účinná ochrana jak přírody a krajiny, tak nejdůležitějších výtvarů lidské činnosti.



Viktoriiny vodopády neboli Mosi-oa-Tunya na řece Zambezi, tvořící hranici mezi Zambií a Zimbabwe, patří od roku 1989 mezi přírodní dědictví celého lidstva. Snímek byl pořízen v období sucha na zambijské straně. Foto Jan Plesník



Část národní přírodní rezervace Jizerskohorské bučiny se stala v červenci 2021 první přírodní lokalitou světového dědictví UNESCO v České republice. Foto Jan Plesník



Chorvatský národní park Plitvička jezera se v důsledku bojů během balkánské války ocitl v letech 1993–1997 na Seznamu světového dědictví v ohrožení. Foto Jan Plesník

Dědictví vsutku globální

Nečekaný úspěch mezinárodních kampaní, kterým se tehdy podařilo zachránit nebo obnovit takové skvosty, jako jsou starověké chrámy v Abú Simbelu v Egyptě, památky v blízkosti zaplaveného Benátského zálivu nebo pozůstatky fascinující civilizace v podobě města Mohendžodaro na území dnešního Pákistánu, podnítily snahu sjednat úmluvu o ochraně světového dědictví.

V roce 1965 se proto přímo v sídle amerického prezidenta, ve známém Bílém domě ve Washingtonu, konala konference, která vyzvala politiky z celého světa k založení Nadace světového dědictví (*World Heritage Trust*), která by podporovala ochranu globálně významných kulturních památek a přírodních lokalit. Podobný návrh zpracovala o něco později také nejvlivnější nevládní ochránářská organizace s celosvětovou působností, Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN), a nedlouho po svém založení také Mezinárodní rada památek a sídel (ICOMOS). Všechny návrhy byly v červnu 1972 předloženy Konferenci OSN o životním prostředí člověka ve Stockholmu k široké diskusi. Vůbec první skutečně celosvětová environmentální akce nakonec na základě celé řady argumentů podpořila jak ustavení Nadace světového dědictví, tak další nezbytné kroky (Cave & Negusse 2017, Meskell 2018).

Uvedené úsilí, navazující na etické poselství velikánů, jako byl věhlasný humanista, doktor filozofie, teologie a lékařství a jeden z nejlepších varhaníků všech dob Albert Schweitzer, zdůrazňující úctu k životu a tím i přírodě, americký lesník Aldo Leopold, prosazující péči o celé ekosystémy, a v neposlední řadě německý botanik a činník Hugo Conwentz, autor koncepce péče o přírodní památky, nakonec vyústilo v listopadu 1972 v přijetí Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*). U přípravy a následného zrodu zmiňované mezinárodní mnohostranné konvence stála od samého začátku jedna z nejstarších odborných institucí Organizace spojených národů: Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO), která je dodnes jejím patronem. Úmluva vstoupila v platnost v prosinci 1975 a podle místa sjednání se jí někdy říká Pařížská: ve městě nad Seinou se totiž nachází ústředí UNESCO (Brumann 2021).

Než se výjimečné místo stane společným dědictvím celého lidstva

Úmluva vytváří Seznam světového dědictví (*World Heritage List*), do něhož jsou zapisovány památky s výjimečnou hodnotou, jedinečností, autenticitou a celistvostí splňující nejmeně jedno z deseti náročných kritérií. O zápisu do Seznamu rozhoduje Výbor pro světové dědictví (*World Heritage Committee*), složený ze zástupců států, jež se staly smluvními stranami úmluvy. K 1. srpnu 2024 jich bylo 196, tedy všechny členské státy OSN. Připomeňme, že prvních dvanáct památek bylo na Seznam zaneseno v roce 1978: nechyběl mezi nimi Yellowstoneý národní park či souostroví Galapágy.

Jak ale rozhodnout, zda určitá stavba nebo lesní porost skutečně představuje dědictví lidstva jako celku? Ke kulturnímu dědictví se podle úmluvy řadí architektonická díla, díla monumentálního sochařství a malířství, prvky či struktury archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí a kombinace těchto prvků, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy. Autoři úmluvy ale neměli na mysli jen jednotlivá díla. Světovým kulturním dědictvím UNESCO se proto mohou stát i skupiny oddělených či spojených budov, jež mají z důvodu své architektury, stejnorodosti či umístění v krajině výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy. Úmluva jde ještě dál, takže na Seznam mohou zamířit i celé lokality, to znamená výtvoř člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující místa archeologických nálezů mající výjimečnou světovou hodnotu z dějinného, estetického, etnologického či antropologického pohledu.

Přírodní památky zapsané na Seznam světového dědictví UNESCO musejí být přírodní jevy tvořené fyzikálními a biologickými útvary nebo skupinami takových útvarů, které mají vynikající univerzální hodnotu z estetického či vědeckého hlediska. Dále se může jednat o z globálního pohledu důležité geologické a geomorfologické útvary a přesně vymezené oblasti zahrnující místa přirozeného výskytu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Do této kategorie patří i přírodní lokality či přesně vymezené přírodní oblasti, které samy o sobě splňují podmínku vynikající univerzální hodnoty z hlediska vědy, ochrany přírody nebo přírodní krásy.



Lokalita světového dědictví UNESCO Tasmánská divočina se rozkládá na ploše více než 16 000 km² a uchovává jeden z nejlépe zachovalých deštných lesů mírného pásu. Foto Jan Plesník

Jestliže výjimečné památky splňují současně alespoň jedno kritérium jak pro kulturní, tak přírodní světové dědictví, mohou být prohlášeny smíšeným kulturním a přírodním dědictvím lidstva. Vzájemným vazbám mezi kulturním dědictvím a územní ochranou přírody, resp. kvalitou životního prostředí je i nadále věnována zvýšená pozornost (Finke 2013, Azzopardi *et al.* 2023).

Každá smluvní strana úmluvy má právo navrhnout každoročně k zápisu na Seznam jednu lokalitu nacházející se na jejím území. Příprava nominace památek pro zařazení na Seznam světového dědictví UNESCO bývá zpravidla během na dlouhou trať. Navrhovaná lokalita musí být nejdříve oficiálně zapsána na čekatelství (indikativní) seznam (*Tentative list*), jakýsi zásobník možných budoucích celosvětově významných kulturních, přírodních či smíšených prvků. Poté příslušný stát o navržené památce zpracuje podrobný materiál. Nejsložitější částí nominačního procesu zůstává příprava odpovídajícího plánu péče o příslušnou památku. Celý ne právě jednoduchý proces končí hodnocením všech podkladů k nominaci dané památky na zasedání Výboru pro světové dědictví, který jediný rozhoduje o tom, zda bude či nebude památka na Seznam zapsána, případně může dokumentaci vrátit k dopracování. Pokud výbor

zapsání památky na Seznam zamítne, nemůže být opětovně navržena – s výjimkou situace, kdy by byla přihlášena pod kulturním kritériem místo pod přírodním a naopak. Stát ale může nominaci stáhnout ještě dříve, než ji bude výbor posuzovat, a opětovně ji předložit. Lhůta však činí 10 let od data zařazení na čekatelský soupis.

Každá smluvní strana uznává, že je v první řadě její povinností zabezpečit u kulturního a přírodního dědictví nacházejícím se na jejím území označení, ochranu, zachování, prezentování a předávání budoucím generacím. Výbor pro světové dědictví vede a uveřejňuje Seznam světového dědictví v ohrožení (*World Heritage in Danger*): zahrnuje lokality světového dědictví, k jejichž zachování jsou potřebné větší zásahy, protože takovým částem společného dědictví lidstva hrozí závažné nebezpečí, kupř. zničení či další pohromy. Dvě lokality, konkrétně rezervace přímorožce arabského (*Oryx leucoryx*) v Ománu a údolí Labe v Drážďanech, byly ze Seznamu vyřazeny z důvodu nešetné výstavby přímo v nich.

K 1. srpnu 2024 bylo na Seznamu světového dědictví UNESCO zapsáno 1 223 lokalit, z toho 952 kulturních, 231 přírodních a 40 smíšených památek rozprostřených mezi 168 států doslova celého světa. Bohužel ke stejnému datu muselo být 56 míst, z nichž 15 bylo přírodních,



Moderní budova Opery v australském Sydney uvítala první návštěvníky v září 1973. Foto Jan Plesník

zařazeno na Seznam světového dědictví v ohrožení. Dalších 1 745 lokalit nacházejících se ve 181 zemích všech kontinentů čeká na svou vhodnou chvíli na indikativním seznamu (UNESCO 2024).

Nechceme v žádném případě snižovat jedinečnost oceněných kulturních památek, nicméně již z výše uvedeného poměru je jasné, že zapsání určitého přírodního místa na Seznam světového dědictví je mnohem obtížnější. Vždyť žádnou přírodní lokalitu světového dědictví se dosud nepodařilo získat kupř. baltským státům, Kypru, Irsku, Maltě, Srbsku nebo Řecku, z mimoevropských pak mj. Maroku, Libanonu, Jordánsku, Chile, Nigérii, Izraeli, Myanmaru, Pákistánu, Turecku a překvapivě ani Papui Nové Guineji.

Světové dědictví a Česká republika

V roce 1946 patřilo Československo k zakládajícím členům UNESCO. Po rozpadu Československa se samostatná Česká republika stala jeho členem již 22. února 1993. Pro zprostředkování styku mezi národními institucemi a odborníky byla jako poradní orgán vlády ČR založena Česká komise pro UNESCO a zřízena Stálá mise při UNESCO působící přímo v Paříži.

Československo se stalo smluvní stranou Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví ještě před rozdělením,

konkrétně v únoru 1991. Na území České republiky se k 1. srpnu 2024 nacházelo 16 kulturních památek zapsaných na Seznam: jejich stručný přehled přináší tabulka níže. Uvedený počet potvrzuje, že Česká republika může být zcela oprávněně považována za klenotnici světového kulturního dědictví. Naše země se tak podle uvedené statistiky řadí mezi státy s nejvyšší hustotou kulturních památek světového dědictví na svém území na světě.

Na čekatelský seznam bylo do 1. srpna 2024 zařazeno z ČR dalších 13 lokalit, z toho jedna v kategorii přírodní (Český ráj v roce 2001).

Až donedávna se československé a české pokusy zapsat na Seznam světového dědictví UNESCO přírodní lokalitu nacházející se na území ČR nesetkaly s úspěchem, uvedené návrhy byly staženy anebo po ověřování šance nakonec nebyly uvažované lokality nominovány ani na čekatelský seznam. Proč tomu tak bylo? Důvodů najdeme hned několik. Více než

Lokality světového dědictví UNESCO v České republice, stav k 1. srpnu 2024

lokalita	rok zápisu
Historické centrum Prahy a zámecký park v Průhonicích	1992 (2010)
Historické centrum Českého Krumlova	1992
Historické centrum Telče	1992
Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře ve Žďáru nad Sázavou	1994
Historické centrum s chrámem sv. Barbory v Kutné Hoře a katedrála Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci	1995
Lednicko-valtický areál	1996
Zahrady a zámek v Kroměříži	1998
Vesnická rezervace v Holašovicích	1998
Zámek v Litomyšli	1999
Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci	2000
Vila Tugendhat v Brně	2001
Židovská čtvrť a bazilika sv. Prokopa v Třebíči a zámek Třebíč	2003 (2018)
Hornická krajina Erzgebirge/Krušnohoří*	2019
Kulturní krajina Národního hřebčína v Kladrubech nad Labem	2019
Slavná lázeňská města Evropy / Františkovy Lázně, Karlovy Vary a Mariánské Lázně*	2021
Dlouhověké bukové lesy a pralesy Karpat a dalších oblastí Evropy / Jizerskohorské bučiny*	2021
Žatec a krajina žateckého chmele	2023

*společná nominace více zemí



Národní park Niokolo Koba v jihovýchodním Senegalu musel být v důsledku pytláctví, šíření invazních nepůvodních druhů a plánované výstavby přehrady vyhlášen až do července 2024 světovým dědictvím v ohrožení. Foto Jan Plesník



Údolí Wachau v Dolních Rakousích proslulo tradičním vinařstvím. Foto Jan Plesník

polovina všech zapsaných míst světového dědictví se nachází v Evropě včetně Ruské federace: návrhy na nové přírodní lokality z našeho kontinentu proto byly zmrazeny a naopak jsou upřednostňovány plochy z rozvojových zemí, zejména z Afriky jižně od Sahary. Uvedený přístup vehementně podporují i některé vlivné hospodářsky vyspělé státy, jako je Velká Británie, Austrálie nebo Japonsko. Nemůžeme opomenout ani vysokou míru zkulturnění a ve srovnání s málo narušenou přírodou na jiných světadílech menší zachovalost a přírodnost středoevropské krajiny. Kromě toho navržené plochy musejí představovat typ přírodního dědictví, které na Seznamu není zastoupeno vůbec nebo jen nedostatečně. Již letmý pohled na zmiňovaný čekatelský soupis České republiky víc než výmluvně potvrzuje, že naše země je mnohými členy Výboru pro světové dědictví vnímána z uvedených příčin zejména jako globálně významná kulturní pokladnice.

Jizerskohorské bučiny drží důležitý primát

Středa 28. července 2021 se bezesporu zapsala do dějin péče o přírodní a krajinné dědictví České republiky. V ten den totiž 44. zasedání Výboru pro světové dědictví konané v čínském městě Fu-čou schválilo v rámci rozšíření stávající lokality *Dlouhověké bukové lesy a pralesy Karpat a dalších oblastí Evropy* zapsání národní přírodní rezervace Jizerskohorské bučiny na již zmiňovaný prestižní Seznam světového dědictví UNESCO. Pozoruhodný dobře zachovalý lesní ekosystém na severu Čech se tak po zásluze dostal mezi skutečné poklady světové přírody (Plesník & Hušek 2020, 2021, Plesník et al. 2021).

Stejně jako v případě kulturních památek světového dědictví v ČR stojí i v případě Jizerskohorských bučin před námi neméně důležitý, navíc dlouhodobý úkol: účinně a současně rozumně o ně pečovat. ■